

Mateusz Stępień, *Spór konfucjanistów z legistami. W kręgu chińskiej kultury prawnej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, ss. 274

Mateusz Stępień jest doktorem habilitowanym nauk prawnych w Katedrze Socjologii Prawa na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Jagiellońskiego. Przedmiotem jego badań są dalekowschodnie kultury prawne, w szczególności chińska, a także biosocjologia oraz kultura organizacyjna. Jest autorem licznych publikacji dotyczących myśli chińskiej. W recenzowanej książce Autor zestawia poglądy dwóch uważanych powszechnie za przeciwstawne chińskich szkół filozoficznych – konfucjanistów i legistów, obalając tezę o ich wzajemnie wykluczającym się podejściu do prawa i struktury państwa.

Publikacja została podzielona na sześć rozdziałów. Rozdział pierwszy przybliża chińską kulturę filozoficzną w ogólności, stanowiąc wprowadzenie do dalszych rozważań. Przybliżony został kontekst historyczno-społeczny rozwoju chińskiej kultury filozoficznej. Ta część książki kończy się zebraniem podstawowych informacji na temat konfucjanizmu i legizmu. Co bardzo istotne i godne uwagi, Autor, przedstawiając rozwój myśli chińskiej, unikał uproszczeń i schematów, powielania interpretacji, które pojawiały się w dotychczasowych publikacjach dotyczących chińskiej filozofii.

Rozdział drugi zawiera przedstawienie i analizę poglądów na temat natury ludzkiej prezentowanych przez przedstawicieli obu szkół, gdyż zdaniem Autora są one fundamentem dla zrozumienia wizji państwa i stosunków w nim panujących – społecznych, politycznych i rodzinnych.

W rozdziale trzecim M. Stępień przytacza propozycje i postulaty uczonych konfucjańskich, które odnoszą się do zasad porządku społecznego. Szczegółowej analizie poddaje cnotę humanitarności, stałość w niejednostronności, autorefleksyjne życie z samym sobą oraz cnotę *de*.

W rozdziale czwartym omawia model prawa proponowany przez konfucjanistów, analizując stosunek nauki konfucjańskiej do prawa i obalając jednocześnie tezę o jej antyprawnym charakterze.

W rozdziale piątym prezentuje poglądy legistów dotyczące funkcjonowania społeczeństwa, poczynając od przedstawienia krytyki konfucjańskiej idei samodojrzewania aż do analizy prawa jako podstawowego elementu porządkującego społeczeństwo. Akcentuje przy tym rolę władcy i tworzonego przez niego prawa. Ponadto przeprowadza obszerną analizę pojęcia prawa – *fa*, przedstawia genezę formułowania tego pojęcia, przywołując poglądy legistów na temat istoty porządku normatywnego – sfery prawnej.

W rozdziale szóstym Autor przybliżył naukę trzeciej z największych chińskich szkół filozoficznych – szkoły taoistycznej, wskazując na jej wpływy na szkołę legistyczną. W sposób innowacyjny i niezwykle ciekawy poddaje analizie cechy *dao* i prawa, określając warunki, jakie powinny zostać spełnione, aby prawo funkcjonowało w sposób naturalny, gwarantując porządek społeczny poprzez „działanie bez działania”.

Autor przyjął „synergiczny” cel badań międzykulturowych – uznał potrzebę uzgadniania perspektywy badaczy i badanych (s. 25), stosując „metodologiczną zasadę kierującą”, która polega na ograniczeniu się do wymiaru filozoficznego starożytnych pism. Przedstawił sposoby rozumienia prawa, opierając się głównie na filozoficznym wymiarze dyskursu konfucjanistów i legistów. Praca realizuje przy tym postulat umieszczenia tekstów będących przedmiotem badań w ich kontekście nie tylko historycznym i kulturowym, ale również społecznym.

Autor określa konfucjanizm mianem „ekologii społecznej” (s. 53) jako swoisty humanizm, wskazujący warunki zorganizowanego i harmonijnego społeczeństwa oraz rządów, które mają służyć ludziom (s. 54).

W odniesieniu do myśli legistycznej odrzuca podobieństwo filozofii legistów do pozytywizmu prawnego, uznając ich nauki za teorię państwa (*governance study*) (s. 62). Akcentuje przy tym, że w ostatecznym rozrachunku, podobnie jak w nauce konfucjańskiej, również u legistów podstawą założeń były dobro społeczeństwa i dobrobyt ludzi, a metody

rządzenia władcy w rezultacie miały przynieść pożytek ludowi.

Obie szkoły filozoficzne opierały się na *ren xing*, czyli naturze człowieka (obszerne wyjaśnienie tego pojęcia zob. s. 67–68). Autor prezentuje różne koncepcje rozumienia natury człowieka przez konfucjanistów i legistów. Stawia to przyczynek do dalszych badań. Dochodzi do konkluzji, że konfucjaniści uznawali konieczność pielęgnowania wrodzonych cech człowieka, jego samodojrzenia i rozwoju, gdyż ich zdaniem wszelkie normatywne sposoby porządkowania stosunków w społeczeństwie muszą być zgodne z czynnikami wewnętrznymi. Legiści z kolei dostrzegali wagę zewnętrznych narzędzi porządkowania stosunków w społeczeństwie, które miały gwarantować poprawne, samoczynne funkcjonowanie systemu. Według przedstawicieli obu nurtów dla zachowania porządku społecznego nie jest konieczne podejmowanie jakichkolwiek działań czy narzucanie jakichkolwiek form postępowania przeciwnych *ren xing* (s. 97).

Autor analizuje pojęcie *de* – cnoty, twierdzi, że w pismach konfucjańskich „*de* jest ogólną, unifikującą sprawnością – konsekwencją posiadania nawyków – umiejętności oraz partykularnych cnót, zależnych od określonej domeny” (s. 129). Wskazuje na trzy etapy dojrzenia człowieka – zakorzenienie, eksperymentowanie, spontaniczność (s. 132–148), przytaczając konkretne przykłady. Istotą takiego modelu socjalizacji jest odwoływanie się do różnorodnych treści, które mogą być samodzielnie odczytane i zinterpretowane przez odbiorcę.

W związku z tym konfucjański porządek społeczny Autor określa jako realistyczny (s. 148).

W pracy wskazano na niesamodzielność prawa konfucjanistów – zależność od wewnętrznych narzędzi. Prawo przez konfucjanistów nie jest uznawane za ważny czynnik samodojrzwania (s. 167). Uznawali oni skuteczność behawioralną prawa (s. 169), uważając, że jako narzędzie rządzenia działa ono mechanicznie (s. 172).

Podstawę filozofii legistów zdaniem Autora stanowią *shi* i *fa*. Koncepcja *shi* odnosi się do wyjątkowej pozycji władcy oraz ograniczania ludzkich wyborów. Jej pochodną, pozostającą w nierozdzielnym związku z koncepcją *shi* (s. 189), jest koncepcja *fa* – tworzenie ogólnych standardów. Koncepcja ta dotyczy narzędzi w rękach władcy, który, sprawując władzę, opiera się na zobiektywizowanych standardach, tworzy metastrategię zarządzania (s. 196). W przeciwieństwie do konfucjanistów legiści uważają, że sposoby rządzenia należy dostosowywać do panujących warunków, tym samym uznają relatywność prawa.

Autor w pracy wskazuje na społeczną egzemplifikację *dao*, podejmuje też zagadnienia związane z realizmem psychologicznym (s. 237), zgodnie z którym porządek społeczny jest adekwatny do natury człowieka, stąd konieczne są różne narzędzia porządkowania społeczeństwa.

Mateusz Stępień wielokrotnie odnosi się do etymologii poszczególnych znaków chińskich, przedstawiając historię ich powstania, ewolucję znaczeniową

i graficzną. Analiza ta została potraktowana przez Autora jako jedna z metod pozwalających na dogłębne zrozumienie poszczególnych pojęć filozofii chińskiej i uniknięcie wielu uproszczeń i skrótów interpretacyjnych tych pojęć. Informacje na temat konfucjanizmu i legizmu zostały przedstawione dogłębnie i bez powielania stereotypowych poglądów, co stanowi niezwykle ważną wartość dodaną publikacji. *Fa* nie jest narzędziem służącym interesom władcy, lecz instrumentem ograniczającym jego prywatny interes, gwarantując porządek społeczny i dobro społeczeństwa. Obala tym samym tezę o autorytarnym czy też totalitarnym charakterze nauk szkoły legistów.

Obalenie tezy o antyprawnym charakterze nauki konfucjanistów oraz autorytarnym charakterze nauki legistów stanowi bardzo istotny wkład w rozwój nauki na temat chińskiej myśli filozoficznej. Książka przybliży polskim czytelnikom istotę specyfiki chińskiej kultury prawnej. Jest niezwykle cenną publikacją dla tych, których zainteresowania ukierunkowane są na chińską filozofię, a także obowiązkową lekturą dla badaczy chińskiej kultury prawnej i chińskiego prawa. Stanowi bowiem pierwsze tak kompleksowe, a zarazem syntetyczne przedstawienie założeń konfucjanizmu i legizmu bez uproszczeń interpretacyjnych, jakie przeważnie pojawiały się w polskich publikacjach dotyczących zagadnień związanych z chińską filozofią, uniemożliwiając zrozumienie istoty chińskiej specyfiki.

Marta Dargas